

KRÓNIKA

PISZTOLYTÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁS A HADTÖRTÉNETI MÚZEUMBAN

Az Országos Hadtörténeti Múzeum az utóbbi években rendezett szakkiallításainak sorát ismét egy újabbal gyarapította, amikor is ez év augusztusában pisztolytörténeti kiállítást nyitott.

Szakkiallításaink messzemenően figyelembe veszik a múzeumlátogatók széles rétegeinek igényeit, aminek kielégítését elsődrendű kötelességünknek tartjuk, s ennek a törekvésünknek helyességét a rendszerint megnyilvánuló kedvező fogadtatás és a tapasztalhatóan emelkedett látogatottság csak megerősíti.

Ennek a rövid ismertetőnek a célja a kiállítás alaposabb, mélyebb megismerésének elősegítése mindazok számára, akik látták vagy ezután tekintik meg, de általános tanulságokkal szolgál azok számára is, akiknek erre nem nyílik alkalmuk.

Ismertetésünk ennél fogva nem egyszerű leíró természetű, hanem inkább kiegészítés, magyarázat jellegű, s részben a kiállítás egészére általános, részben az egyes témákhoz kapcsolódó konkrét hozzáfűzéseket tartalmaz.

A pisztolytörténeti kiállítás a múzeum tervezés stádiumában levő állandó, általános fegyvertörténeti kiállításának egy kiemelt része, vagy úgy is mondhatnók, hogy egy „előzetes” abból. A dolog természeténél fogva azonban jóval több annál. Az előltöltősök, pontosabban az előltöltős egylovétű tűzfegyverek egész időszakán át a pisztoly fejlődése ugyanis lényegében egybeesik a puska fejlődésével, minél fogva a készülő állandó kiállítás a fejlődést természetesen a puskán, mint a fő kézi tűzfegyveren vezeti végig. A pisztoly ott mint a puska kísérő terméke, vagy változata kap helyet. Hogy

pisztolykiállításunk mégis érthető, kerek egész legyen, úgy végeztük a kiemelését, hogy a tűzfegyver fejlődését elsősorban és legmarkánsabban meghatározó — konkrétan az elsütőszerkezet fejlődését szemléltető — részt átvettük a puskától, értelemszerűen alkalmazva azt a pisztolyra. Ezáltal viszont a kiállítás egy szélesebb, általánosabb fegyvertörténeti kiállítással lépett elő.

A kiállítás felépítése, a tárgyak csoportosítása a kronológiai sorrendet követi, s ezen belül tematikus egységekre oszlik. A kronológikus sorrend azt jelenti, hogy a pisztolytípusok a feltalálás, megjelenés sorrendjében következnek egymás után, a tematikus egységek pedig, hogy az azonos típusok, a készítés, a gyártás konkrét idejétől függetlenül, egy helyre kerültek. Jó példa erre a spanyol-kovács rendszerű pisztolyok csoportja. Maga a spanyol-kovács elsütő szerkezet korábbi a francia-kovács rendszerűnél, tehát előbbre került; a spanyol típusút viszont még a XIX. század végén a kovács, sőt csapantyús típusokkal egyidőben, sőt utána is gyártották, ennek ellenére, csak egy helyen, a feltalálás ideje által megszabott helyen szerepeltettük.

A kiállított fegyverek felölelik mind a katonai, mind a polgári pisztolyokat. A profilt elsősorban a gyűjtemény szabja meg, ami múzeumunkban vegyes — katonai és polgári — jellegű, de ettől függetlenül sem volt szándékunkban egyik vagy másik típusra szűkíteni a kiállítást.

A kiállítás két fő részre osztható: I. az előltöltős, pontosabban az előltöltős egylovétű és II. a hátultöltős pisztolyokra. A kiállított fegyverek számát tekintve az arány kö. 1 : 2, konkrétan

100:200; vagyis kb. 100 a régi és kb. 200 a modern típusú. Térben a két részből kb. fele-fele arányban oszlik meg.

Egy általános bevezető egység (álló vitrin) után az I. rész az előöltöltősök fő típusait ismerteti, s a) dörzskerekes, b) a spanyol-kovács, c) a francia-kovács és d) a kémiai gyújtású (csappantyús vagy gyutacsos) pisztolyok csoportjából áll. A bevezető rész a legkorábbi kézi tűzfegyver típusokat ismerteti. A legkorábbiak az elsütő szerkezet nélküli egyszerű csövek, a tűzcsövek (14. sz.). Ezek egyik végükön zártak, s a csőfenékhez gyúlyuk vezet, amelyen keresztül a gyújtás történik. A következő típus a legkorábbi elsütő szerkezetes tűzfegyver, a kanócos puska, vagy muskéta (15. sz.). Mindkét típus kanóczyújtású, s csupán a teljesség kedvéért vettük fel a kiállításra, belőlük ugyanis — éppen a kanóc hátrányai miatt — nem alakult ki a pisztoly. A kanóc ugyanis igen érzékeny az időjárásra, nedvességre, szélre stb., továbbá a tűzkészítéshez a kanócot izzásban kell tartani, amit a lovas hosszabb időn át nem tud megoldani.

A szorosan vett pisztolytörténeti rész szöveges tablóval indul, amelyen a pisztoly legáltalánosabb és mai definícióját adjuk. Mai definíciója szerint a pisztoly — természetesen a mai pisztoly — önműködő, önvédelmi marok lőfegyver. Általános definíciója szerint a legkönnyebb, fél kézzel működtethető kézi tűzfegyver. A pisztoly szerepére, rendeltetésének változására szöveges utalás történik, amely szerint a pisztoly legkorábbi korszakában elsősorban hadi, konkrétan lovassági fegyver volt, s csak másodsorban használták önvédelemre, vagy vadászatra. Ma kifejezetten önvédelmi fegyver.

Itt ismertjük a pisztoly szó eredetét, pontosabban a két legáltalánosabb rávonatkozó elméletet; egyik szerint az itáliai Pistoia városnévből származik, s a pisztoly eredetét is ehhez fűzi; a másik a cseh huszita „kéziágyú” nevéből, a „pistala” szóból származtatja.

Az első pisztolytípus a dörzskerekes fegyverekből került ki. A dörzskerekes elsütő szerkezet feltalálása a XVI. század elejére esik. A régebbi szakirodalom Johann Kiefuss (Kühfuss) nürnbergi puskaműves nevéhez fűzi a feltalálást, s 1517-re teszi. Ezeket az adatokat a mai szakírók nem fogadják el. Többen hajlanak arra a feltevésre,

hogy az elv Leonardo da Vincitől (1452—1519) ered. Az említett feltalálási időpontot a magyar szakirodalom is kétségbe vonja. Kalmár János több tanulmányában, legutóbb „Régi magyar fegyverek” (Budapest, 1971.) c. munkájában azt bizonyítja, hogy a Hyppolitikódexekben talált, 1501. és 1503-ból származó, fegyverekkel kapcsolatos feljegyzések dörzskerekes (keréklakatos) szerkezetre vonatkoznak, azonkívül több korai (1517 előtti) magyarországi leletre hívja fel a figyelmet.

A kiállításon alkalmazott dörzskerekes elnevezést itt használjuk első ízben. A magyar irodalom általában a „keréklakatos”-t használja, ami a német „Radschloss” szóról szóra való fordítása. Szerintünk a régi fegyvereknél záróról, závarzatról vagy lakatról nem beszélhetünk. Helyesebbnek és kifejezőbbnek tartjuk a dörzskerekes kifejezést, s véleményünk szerint a „keréklakatos” nem gyökerezett meg annyira a köztudatban, (de még szakkörökben sem), hogy ne honosíthatnók meg a dörzskerekes elnevezést.

Múzeumunk gyűjteménye dörzskerekesekből igen szegény. A kiállított darabokat egy kivételével a Magyar Nemzeti Múzeum kölcsönözte ez alkalomra, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

A kronológiai sorrend elvéből kiindulva, a dörzskerekesek után a spanyol-kovács pisztolyokat soroltuk, noha a kiállított példányok újabb keletűek több francia-kovácsnál, amelyek a következő csoportban láthatók. Kifejezésre juttattuk azt a tényt, hogy a spanyol-kovács és az ütőkovács szerkezet közé nem lehet azonosági jelet tenni, mint ahogyan szakirodalmunk általában teszi. A spanyol-kovács az ütőkovácsok egyik változata csupán, amelynek keletkezése a XVI. század utolsó harmadában keresendő, mindenesetre korábbi a francia-kovácsnál. Azok a megállapítások tehát, hogy a spanyol-kovács elsütőszerkezet egy idős, vagy közel egy idős a dörzskerekesekkel, nem állják meg a helyüket. Utóbbi megállapítás az ütőkovácsok más típusára vagy típusaira vonatkozik.

Az ütőkovács vagy köves fegyverek utolsó típusa a francia-kovács típus, amely Európa uralkodó fegyvertípusa maradt egészen a XIX. század közepéig, s amelyből már nagy tömegben gyártott, szabvány katonai fegyverek

kerültek ki. Elsütőszerkezete egyszerű, biztonságos, zárt és tartós, aminek nagy elterjedtségét és viszonylag hosszú életét köszönheti. Feltalálási ideje, helye és feltalálója szintén ismeretlen. A név mindenestre francia eredetre utal.

Az előlötöltős egylötvetű fegyverek utolsó és legtökéletesebb típusa a kémiai gyújtású fegyver. Megalkotását a XVIII. század végén feltalált robbanó készítmények tették lehetővé, amelyeket hamarosan hadicélokra, közelebből tűzfegyverek gyűjtésére is kezdték alkalmazni. A találmány lényege az, hogy a gyújtást ütésre robbanó anyag (pl. durranóhigany) végzi, kiküszöbölve a köves gyújtással járó nehézségeket és bizonytalansági tényezőket. A kémiai gyújtású fegyverek az 1820-as, de még inkább a 30-as években terjedtek el Európa-szerte. Ausztria kivételével mindenütt a lőkupakos elsütőszerkezet honosodott meg, s ezt a típust nevezik rendszerint csappantyúnak. Ausztriában és természetesen Magyarországon is, a hengergyutacsos változatra tértek rá. A két rendszer között az a különbség, hogy a lőkupakosnál kupak (cilinder) alakú edénykébe, annak aljára helyezik a robbanóanyagot, a gyutacsosnál pedig kis rézlemezbe „göngyölik”. Egyébként a csappantyús és gyutacsos kifejezés egyet jelent. Szerintünk világosabb lenne a kupakgyutacsos és a hengergyutacsos kifejezés és elnevezés.

Az osztrák hadseregben az 1830-as években a francia-kovás fegyverek átalakításával kezdtek áttérni a gyutacsosokra, s az első ilyen szabvány-pisztolyt 1844-ben rendszeresítették. 1859-ben itt is áttértek a lőkupakos pisztolyra.

A robbanó készítményeknek gyújtásra való alkalmazása új, forradalmi korszak kezdetét jelentette a tűzfegyverek történetében. Lényegében ez tette lehetővé a fémhüvely, s vele a hátultöltés megvalósítását, valójában a modern fegyverek megalkotását.

Az előlötöltősök sora a kémiai gyújtásúakkal le is zárul. Az ismertetett csoportokon kívül még három tárlót iktattunk a kiállítás első részébe: egyben pisztolykülönlegességeket mutatunk be, egyben magyar és külföldi neves puska-művesek remekait vonultatjuk fel, egyben pedig a kétsövű pisztolyokat szemléltetjük.

A mesterművek magukért beszélnek, s a pisztolykészítés, illetve gyártás magas fejlettségét kívánják érzékeltetni.

A pisztolykülönlegességek tulajdonképpen az általánostól formában és kivitelben eltérő egyedi darabok, érdekességek, látványosságok. Mindezek mellett azonban egy tanulsággal is szolgálnak, megfigyelhető ugyanis, hogy már a kovásokban is, de főként a csappantyúokban igen sok a kis méretű, zsebben hordható „zsebpisztoly”, vagyis az önvédelmi pisztoly. Ez pedig azt dokumentálja, hogy a pisztoly önvédelmi fegyver jellege a XIX. században már határozottan erősödik.

A kétsövű pisztolyok, mint tematikus egység, a kiállított kép-, grafika- és festményanyaggal együtt szemlélve, a fegyver fejlődésének egy nagyon jelentős vonására világítanak rá. A fegyver hatásosságának egyik lényeges fokmérője köztudottan a lövés gyors és minél többszöri ismételtetősége. Az erre való törekvést már egészen korai (XVI—XVII. századi) egyedi többsövű darabok tanúsítják (szakirodalomból ismeretesek), de annak bizonyítékai a kiállított kétsövű pisztolyok is. Ezek ugyan még lényegében két egcsövű összeépítéséből keletkeztek, vagyis a két csőhöz két elsütőszerkezet járul, mindenesetre egymás után két lövés adható le velük. Kivételesen akad egy-két olyan darab is, amelyeken egy elsütőszerkezet van, s a cső gyűlyukas oldalát a csövek elfordításával lehet a kakas (kalapács) alá fordítani; ezek már a forgópisztoly csíráját rejtik magukban.

Még korábbi és kezdetlegesebb formája az ismétlésre való törekvésnek a kép- és grafikai anyagon szemléltető gyakorlat; a lovas rendszerint két pisztolyt, párpisztolyt vagy pisztolypárt hord. Ez is két lövés leadását teszi lehetővé.

A XIX. század közepén megszűnt a puska és a pisztoly fejlődésének egybeesése! Amíg az ismétlő pusokák hadseregi használatára csak a század második felében került sor, a többlötvetű pisztolyok használata már a század közepén általánossá vált. *Először és főképpen a pisztolyoknál jelentkezett legsürgetőbben a tüzelés ismételtetősége az igénye.*

A kiállítás sajátos műfaja és szűkös terjedelme természetesen nem teszi le-

hetővé a változás okainak és körülményeinek kimerítő magyarázatát, de a bemutatott forgórendszerű MARIETTE-féle többcsövű pisztolyok (1837) ráirányítják a fejlődés lényegére a figyelmet. Arra, hogy

1. a XIX. század első felében előtérbe lépett a tűzgyorsaság fokozásának az igénye;

2. a tűzgyorsaság növelhetőségének lehetőségeit keresve a puskaművesek csakis a pisztoly esetében gondolhattak arra a szerkezeti megoldásra, hogy a fegyver markolatára több csövet szereljenek;

3. jelentős technikai előrelépésnek számított annak a szerkezetnek a feltalálása, mely a billentyű meghúzásával egyidejűleg helyére fordította a soron következő csövet és megfeszítette, majd az elsütéshez felszabadította a kakast;

4. a fegyver súlypontja azonban jóval a markolat elé helyeződik, ezért a többcsövű pisztolyok hadihasználatra aligha alkalmasak.

Az első forgó hengerrel szerelt „ismétlő” és hadihasználatra is alkalmas pisztolyt az amerikai Samuel Colt találta fel a XIX. század első felében s azt követően Colt neve annyira belelényegült a „revolver” fogalmába, hogy a köznyelven az emberek helytelenül, még napjainkban is gyakran „coltnak” neveznek mindenféle-fajta forgópisztolyt (revolver = forogni).

Bár a kiállítás nem említi, tárlatvezetés közben azonban szó esik arról is, hogy S. Colt gyermekkorában hajóinasnak szegődött, s állítólag, amikor Colt 1829-ben tizenötévesen hazatérőben volt Indiából, a hosszú hajót alatt kifaragta fából forgópisztolyának modelljét (fényképe a kiállításon). Hazaérkezése után egy puskaművessel elkészíttette vasból annak mását. A kísérleti darab azonban már az első lövésnél felrobbant s csak a második próbálkozás járt sikerrel. Colt 1836-ban szövetségelt néhány tőkessel és Patersonban részvénytársaságot és fegyverkészítő üzemet alapított. Az első Colt-forgópisztoly TEXAS-modell néven vált ismertté (a prototípus fényképe a kiállításon).

A patersoni Colt-gyár volt az első olyan nagyüzem a világon, ahol már gépekkel és szabványok szerint történt a fegyverek tömeggyártása!

A kiállításon bemutatott COLT NAVY (1851) forgópisztoly és colt-

utánzatok (REMINGTON — 1858, „INNSBRUCKI COLT” — 1849) — még csappantyús-gyújtású előltöltős revolverek! Nyilvánvaló tehát, hogy az újrászűrű fejlődés lényegét nem a töltési mód esetleges megváltozásában kell keresni, hanem maga a konstrukció és az ismételhetőség technikai rendszerének kialakítása jelenti az újszerűséget. (Egy cső — hengeres „tölténytár”, kakas feszítésével a henger fordítása.)

S. Colt forgópisztolyaival részt vett az 1851. évi londoni ipari világiállításon és fegyvereivel betört az európai piacokra is. Mindenekelőtt az angol hadsereg fegyverszállítója lett s volt mindaddig, amíg az angol ADAMS-forgópisztoly ki nem szorította a versenyből. Az 1851. szeptember 10-én megtartott összehasonlító próbálövészetben a COLT-revolverből 58, az ADAMS-forgópisztolyból pedig 46 másodperc alatt adtak le 6—6 lövést.

Robert Adams londoni puskaműves — a Mariette-féle többcsövű pisztoly forgó-elsütő mechanizmusának elvét hasznosítva — olyképpen szerkesztette meg forgópisztolyát (1851), hogy az elsütő billentyű hátrahúzásával egyidőben fordult a henger, feszült meg a kakas, majd pedig a billentyű további hátrahúzása közben kioldott az elsütő emelő s a kakas előreecsapott a csappantyúra.

Ezt a működést napjainkban is „revolverező mechanizmus”-nak nevezük!

A hüvelykujjtámasz céljából kialakított „kakasfark”-ra tehát nem volt szükség — s azt Adams első forgópisztolyairól el is hagyta. Hiányzik a „kakasfark” más, a kiállításon egyébként látható Adams-rendszerű forgópisztolyoknál is (angol TRANTNER, belga DAVIDH).

Csakhogy a forgópisztoly működtetése a használt erős rugók miatt nagy kézi erőt igényelt. (Sejteti ezt a bemutatott TRANTNER-forgópisztoly is, amelynél a kakast felhúzó billentyű — kedvezőbb forgató nyomaték biztosítása céljából — hosszabb a szokásosnál.) Ezért Adams olyképpen módosította forgópisztolyának szerkezetét, hogy a henger fordítását és az elsütő szerkezet megfeszítését — a billentyűtől függetlenül — a kakas hátrahúzásával is el lehessen végezni. A „kakasfark”-ra ismét szükség lett! (Ilyen a kiállított

angol WITTON- és az osztrák COLT-GASSER-forgópisztoly.) Ezek a revolverek már „kettős mozgatású” forgópisztolyok voltak.

Kétségtelen, hogy a csappantyúsgyújtású előltöltős revolverek két nagy családjának (COLT, ADAMS) megjelenésével lényegében már ki is alakult a forgópisztolyok mechanizmusa, hadseregi használhatóságuk bebizonyosodott. Mégis, a forgópisztolyok igazán csak a fémhüvelyű töltények feltalálásával és elterjedésével együtt váltak széleskörűen hadihasználhatókká és egyre tökéletesebbekké.

A francia Lefauchaux készítette az első fémhüvelyű forgópisztoly-töltényt. Töltényének az az érdekessége, hogy a hüvely fenekén, belül központosan elhelyezett csappantyú gyújtása egy hozzá oldalról bevezetett, a hüvelyből egyébként kiálló gyúszeg megütésével történt. (Töltény és metszet a kiállításon.) *Lefauchaux töltényével megoldódott a forgópisztoly hátultöltéhetőségének a problémája!* (A LEFAUCHEUX néven széleskörűen elterjedt forgópisztolyok technikai rendszerét egyébként Chaineux párizsi puskaműves dolgozta ki 1853-ban.)

A XIX. század második felében számos neves és kevésbé ismert puska-műves készített önvédelmi célra Lefauchaux-féle forgópisztolyt szerte Európában, hadseregi használatra azonban csak Franciaországban rendszeresítették azt (1863). Az magyarázza a hadvezetések általános tartózkodását és elutasító magatartását, hogy e hengerből kiálló gyúszegek növelték a balesztveszélyt.

A központi és peremes gyújtású fémhüvelyű töltények feltalálása után hamarosan kialakultak a különböző forgópisztoly-rendszerek.

Számos forgópisztoly-típus és változat jelent meg a világon a XIX. század második s a XX. század első felében. A kiállításon bemutatott 15 típus (tíznek változata) csak töredéke a hadseregekben rendszeresített és a fegyverpiacon árusított márkáknak. A forgópisztolyoknak a megjelenés időrendiségébe való kiállítása bizonyosan jól érzékeltetné a fegyverkonstruktőrök szorgalmát és a fegyvergyárosok tőkés versengését, de megnehezítené a fajták, típusok felismerését és tanulmányozását. Ezért a kiállítás a rendszerek bemutatására helyezi a hangsúlyt.

Az egyik szekrényben azok a forgópisztolyok tekinthetők meg, amelyeknél a henger szerszámok segítségével nem emelhető ki a tokból, s azok, amelyeknél a henger cseréjéhez nem kell szerszámot igénybe venni.

Az osztrák—magyar hadseregben rendszeresített GASSER-forgópisztolyoknál (1870 M. lovassági, 1874 M. gyalogsági) a henger használat közben nem cserélhető, mert a tengelyvégek mereven (csavarral) rögzítettek. A henger megtöltése a töltényeknek a töltényfuratokba való egyenkénti behelyezésével történik, az üres hüvelyek eltávolítására pedig a cső mellé szerelt ürtítő vessző szolgál. E rendszer tagja még a bemutatott COLT-FRONTIER-forgópisztoly is.

A Gasser- és Colt-revolverek szomszédosságában bemutatott 1872 M. CHAMELOT-GLISENTI-, 1873 M. CHAMELOT-DELVIGNE-, 1883 M. DREYSE-, 1894 M. GLISENTI-, 1895 M. NAGANT-, 1898 M. RAST-GASSER- és más egyéb forgópisztolyoknál a henger tengelye viszont már nincs mereven rögzítve — a rögzítő csap kézzel eltávolítható, utána a tengely a tok furatából kihúzható s a henger kiemelhető. Nyilvánvaló, hogy ez a technikai rendszer az előzőnél tökéletesebb.

Ismeretes, hogy a forgópisztolyoknál a henger nem tapad szorosan a cső hátsó végéhez. Lövésnél a löporgázok egy része elillan a henger és a cső közötti résen s csökken a löporgázoknak a lövedékre ható ereje. Ezért még a szakemberek körében is felújul gyakorta a vita a forgópisztoly hatásosságáról és hasznosságáról. De bebizonyosodott, hogy alig rövidül a lőtávolság és alig növekszik a lövedékek szóródása a löporgázok hatásfokának csökkenésével. S hogy még ezeket a hátrányokat is megszüntessék, általában növelték a forgópisztoly-töltények löpormennyiségét. Eppen ezért figyelemre méltó az orosz és a szovjet hadseregben is rendszeresített NAGANT-forgópisztoly működési elve. Ennél a forgópisztolynál lövés pillanatában a henger teljesen hozzáfeszül a cső hátsó végéhez, sőt a töltényhüvely szűkített nyaka is kissé beleér a csőbe — a zárás tökéletes. (Tárgyi metszet a kiállításon.)

A fémhüvelyű, egyesített löszert tüzelő forgópisztolyok eddig ismertett fajtáinál a henger ürtítése, majd a hen-

ger újratöltése viszonylag körülményes és hosszadalmas művelet. A SMITH-WESSON-forgópisztolyoknál viszont a henger tengelyére szerelt és előre-hátra mozgó kivetőkoszorú a henger (és a cső) le- és felbillentésével egyidejűleg annyira kilazítja az üres hüvelyeket a töltényfészkekből, hogy utána már nem jelent fáradságot és jelentős idővesztést az üres hüvelyek eltávolítása és a henger újratöltése. Első olyan forgópisztolyok, amelyek fenékgyújtású löszert tüzeltek!

Kétségtelen, hogy a szabadalomnak nagy gyakorlati haszna volt, nem csoda, hogy a SMITH-WESSON-forgópisztolyok több világiállításon aranyérmert nyertek, a cég pedig Amerikában monopoljogot szerzett fegyvereinek gyártására és eladására. Miután több amerikai és európai fegyvergyáros megvásárolta a Smith-Wesson-forgópisztolyok gyártási jogát, ezek a maroklófegyverek elárasztották a világot. Egyesek azonban csak az ötletet vették át. Az utánzatok között legjelentősebbek a WEBLEY-féle forgópisztolyok. Ezeknél és a MAUSER-forgópisztolyoknál a henger forgatása a hagyományos-tól eltérő módon történik.

Néhány forgópisztolynál (LEBEL, PIEPER, COLT) az ürítéshez és a töltéshez a henger oldalra billenthető. *Kiderült, hogy a forgópisztoly fejlődése megrekedt, tovább tökéletesíteni azt már nem lehetett.* A fegyverkonstruktorok új lehetőségek után kutattak.

Az egylövetű hátultöltős, méginkább az ismétlő puskák hadseregi felhasználása nyomán megváltozott a gyalogság harcászata: a „tűz és mozgás” elve a harc megvívásának alaptörvényévé kezdett válni. Vele egyidejűleg a tömegtűz szerepe is jelentősen megnövekedett. A harc nagy tűzgyorsaságú fegyvert igényelt. Megszületett a géppuska.

Felmerült a kérdés: nem lehetne-e a géppuskák működéséhez hasonlóan a maroklófegyvereknél is hasznosítani a löporágóknak a zárba ható feszítő erejét? Kiderült, hogy lehetséges.

Az amerikai Wesson által 1854-ben szerkesztett előágytáras pisztoly azért nem versenyezhetett az akkor már ismert forgópisztolyokkal, mert ismétlő szerkezetének működtetéséhez a lövés mindkét kezére szükség volt. A maroknyomással működtetett Gaulois- és Protektor-féle zsebpisztolyok pedig nem

voltak elég hatásos lőfegyverek, csakúgy, mint a Deringerek, valamint a Bär- és Reform-pisztolyok. A századforduló idején forgalomba hozott BITTNER-féle „félautomata” pisztolyok meg azért nem terjedhettek el, mert időközben megjelentek a nevesse vált BROWNING-féle öntöltő pisztolyok a fegyverpiacon.

Elkezdődött a vita: egyesek a forgópisztolyok jóságát bizonygatták, mások az öntöltő pisztolyokra esküdtek, — s amíg folyt a vita, az öntöltő pisztolyok meghódították a világot, megjelentek a hadseregek rendszeresített fegyverei között.

Ismétlő vagy öntöltő pisztoly?

Köztudott, hogy a magyar szóhasználatban az „ismétlő” megnevezés vert gyökeret. A fegyverismereti szabályzatok és a katonai szakirodalom is „ismétlő pisztoly”-okról beszélnek, csupán néhány írás nevezi helyesen „öntöltő”-nek a szóban forgó maroklófegyvert. A kiállítás is „öntöltő pisztolyokat” mutat be látogatóinak, mert az „öntöltő” megnevezés fejezi ki legpontosabban a pisztoly működésének, működtetésének lényegét.

Igen, a tusatáras Spencer-, az előágytáras Winchester-, a középágytáras Mannlicher-, Mauser-, Mossin—Nagant- stb. puskák valóban „ismétlő” lőfegyverek, mert a lövésznek kell megismételni a kézmozdulatokkal, szakaszos műveletek megtételével elvégezni a töltést és ürítést, azt a sorrendileg meghatározott folyamatot, amelyet akaratától függően, bármikor megszakíthat, megszüntethet. A pisztolynál más a helyzet. A lövész nem tudja félbeszakítani a töltés és ürítés műveletét a lövés folyamatában, mert az akaratától független, azt a fegyver maga végzi el.

Mielőtt a kiállítás sorra bemutatná a közel száz öntöltő pisztolyt látogatóinak, ismerteti azok fajtáit, rendeltetésük és működésük szerint. Elmondja, hogy vannak egyszerű reteszletlen súlyzáras és reteszelt súlyzáras öntöltő pisztolyok. (A működés elvének bemutatásával.) Elmondja azt is, hogy rendeltetés szerint az öntöltő pisztolyok önvédelmi („mellényzseb”, „zseb”), vagy pedig szolgálati (hadseregi, rendőrségi) maroklófegyverek. Utal arra, hogy a szolgálati öntöltő pisztolyok többsége reteszelt súlyzáras lőfegyve-

rek, mert nagyobb hatású lőszert tüzelnek.

A XIX. század második felében több fegyverkonstruktor kísérletezett azzal, hogy az ismétlő puskáknál alkalmazott megoldásokat a pisztolyoknál is hasznosítsák. (WERDER-pisztoly a kiállításon.) Igyekezetükkel nem sokra mentek. S akkor megjelent az amerikai John Moses Browning, aki találmányával, reteszetlen súlyzáras pisztolyával hamarosan világhírnévre tett szert. „Ma már a cipészinasnak is »Browningja« van, s akik ezelőtt 5—10 koronás revolvert vettek, önműködő pisztolyért ma 50—85 koronát adnak” — írta 1912-ben jellemzőképpen könyvének előszavában az egyik katonai szakíró. S miként az emberek esetenként a forgópisztolyokat „coltnak”, az öntöltő pisztolyokat tévesen „browningnak” nevezik.

A bemutatott reteszetlen és reteszelt öntöltő pisztolyok megtekintése és tanulmányozása bizonyosan kellemes és hasznos időtöltést jelent a kiállítás látogatói számára. Látnak ott angol, belga, csehszlovák, japán, jugoszláv, lengyel, magyar, német, olasz, osztrák, spanyol, szovjet és amerikai pisztolyokat — kicsiket és nagyokat, polgári önvédelmieket és hadseregiket egyaránt. A típusok felismerése is izgalmas szórakozást nyújt. (ASTRA, BERETTA, BROWNING, DUO, FROMMER, GLISENTI, LIGNOSE, MANNLICHER, MAUSER, NAMBU, ÖWA, PARABELLUM, RADOM, SAVAGE, STAR, STEYR, TOKAREV, WALTHER, ZBROJOWKA stb.) Egyeseknél a cső rögzített, másoknál az elmozdítható. A helyretelő rugó a cső körül, a cső alatt vagy felett van elhelyezve. Vannak pisztolyok, amelyeket nem lehet a véletlen elsülés ellen biztosítani, a legtöbb öntöltő pisztoly azonban elforgatható biztosító-csappal rendelkezik. Néhány pisztollyal pedig csak a

billentyű és a markolat-biztosítólemez egyidejű meghúzásával-megnyomásával lehet tüzelni. Akadnak fegyverek, amelyeknek nincs célgömbjük és irányzékük. A figyelmes szem azt is könnyen felfedezheti, hogy mely pisztolyokhoz csatlakoztatható válltámasz (tusa) stb.

A kiállításon elhelyezett alkatrészeire szétszedett öntöltő pisztolyok és tárgyi metszetek a pisztolyok működésének megértéséhez nyújtanak némi segítséget. (Pl. csőbillenéses reteszelés — TOKAREV, csőelfordulós reteszelés — STEYR.) S a kíváncsiskodó látogatók nyilvánvalóan felfigyelnek a pisztolyok típusváltozatainak kialakulására is — többek között a Magyar Néphadseregben jelenleg használt P—63 jelű reteszetlen súlyzáras öntöltő szolgálati pisztoly kifejlesztésének „állomásaira”. (A Walther-féle mechanizmus elfogadása — alumíniumtok alkalmazása — kísérleti sorozat legvártása lapos markolatthéjakkal — javaslatként műanyagból készült hüvelykujjtámasz felerősítése a baloldali markolatthéjra — a rendszeresített pisztoly sorozatgyártása.)...

A Hadtörténeti Múzeum pisztolytörténeti kiállítása időszakai szakkiallítás, „előzetese” az előkészületben levő fegyvertörténeti állandó kiállításnak, ahol a pisztolyok már a kardok, puskák, géppuskák, golyószórók, géppisztolyok, gépkarabélyok, öntöltő puskák „társaságában”, azokkal való kapcsolataikkal jelennek meg ismét a múzeum látogatói előtt. Nyilvánvaló, ott tágabb tere nyílik majd annak, hogy a pisztolyok fejlődésének belső és kapcsolt összefüggései a jelenleginél jobban kidomborodjanak s a fegyvertechnikai ismeretek bővebben, illusztráltabban álljanak a közönség rendelkezésére.

Balázs József
Pongó János